

Prof. dr. Amila KASUMOVIĆ
Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
E-mail: akasumovic80@gmail.com

1.04 Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 821.163.4:42(497.6)-94 Belović B. J. (049.3)
DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2024.7.11.462>

**MEMOARI JELICE BELOVIĆ BERNADZIKOWSKE
(Ljube T. Daničić), ur. Enes Omerović i Tomasz Jacek Lis,
Institut za historiju u Sarajevu/Historijski arhiv Sarajevo,
Sarajevo 2023, 686 str.**

Jelica Belović Bernadzikowska rođena je 1870. godine u Osijeku. Otac Josip bio je gimnazijski profesor i školski nadzornik, dok je majka Marija Katarina također potjecala iz obitelji prosvjetnih radnika. Belovička se školovala u Osijeku, Đakovu i Zagrebu. Nakon završetka Ženske učiteljske škole započela je karijeru učiteljice te je bila angažirana na zavodima u Zagrebu, Rumi, Osijeku, Mostaru, Sarajevu i Banjoj Luci. Nakon odlaska u mirovinu 1902. godine, potpuno se posvetila pisanju te je danas poznajemo kao književnicu, prevoditeljicu, pedagoginju i etnografkinju. U Bosni i Hercegovini je provela značajan dio svog života (1895–1927), tu je upoznala i supruga Janka Bernadzikowskog te su, u tom smislu, njeni *Memoari* dragocjeni i nezaobilazni u pisanju i razumijevanju bosanskohercegovačke prošlosti na prijelomu 19. i 20. stoljeća.

Mnogi su razlozi zbog kojih pojedinac poželi napraviti zapis o svom životnom putu – reagiranje na događaje, pojave, procese i ljude iz sredine koja ga okružuje, želja da svoj glas suprotstavi dominirajućim diskursima, bijeg u svoj unutarnji svijet, samo su neki od njih. Jelica Belović Bernadzikowska (1870–1946), i sama zamišljena nad pitanjem zbog čega je važno pisati o sopstvenom životu, u svojim *Memoarima*

nudi nekoliko odgovora. Inspirirana djelom „Zur Diätetik der Seele“, čiji je autor austrijski liječnik Ernst von Feuchtersleben, Belovička smatra da je pisanje važno zbog higijene duše ili njenoga „uzgoja“. Osim toga, svrhu zapisivanju crtica iz svog života vidi i u nadi da njen tekst može „doprinijeti k tome, da nastane novo doba velikih etičkih reformi. Doba, kada muškarci više neće svoju muževnost dokumentovati u erotičkim izgredima, nego u punom životu čiste ljubavi za volju koje nijedna žrtva nije prevelika.“ Uz sve navedeno, Belovička se nadala da bi se i znanost, napose psihologija, mogla okoristiti njenom autobiografskom pričom.

Dr. Enes Omerović s Instituta za historiju u Sarajevu i dr. Tomasz Jacek Lis s Jagelonskog sveučilišta u Krakowu, povjesničari su koji su prepoznali važnost rukopisa Jelice Belović Bernadzikowske, pohranjenog u Historijskom arhivu Sarajevo, te su ne samo pripremili rukopis s opširnim komentarima za publiciranje, nego su i autori dva uvodna teksta, od kojih jedan skicira osnovne biografske podatke o Bernadzikowskoj, dok se drugi bavi ženskim pitanjem koncem 19. i početkom 20. stoljeća.

Iako su autobiografija i memoari slični žanrovski i predstavljaju pripovijest stvarne osobe o njenom životu, između njih postoji izvjesna razlika: u autobiografiji subjekt stavlja naglasak na sebe, svoj unutarnji svijet i osjećaje, dok je u memoarima subjekt posvećen i drugima te nastoji „objektivno“ predstaviti događaje, zbog čega memoari imaju i dokumentarističku notu. Mada je Jelica Belović Bernadzikowska tekst o vlastitom životu nazvala memoarima, ona pored tog pojma u tekstu koristi i termin autobiografija. I zaista, kada se iščitaju njeni *Memoari*, jasno je da su oni kombinacija autobiografskog i memoarskog zapisa. S jedne strane, ona nam ne skriva svoj intimni svijet i upoznaje nas sa svojim osjećanjima, željama, maštanjima i promišljanjima, dok s druge strane navodi da će pisati „iskreno“ i, u rankeovskom duhu, onako kako je bilo. Time nam implicira da će nastojati događaje i ljude prikazati na objektivnan način.

Teoretičari književnosti mogu procijeniti u kolikoj mjeri je stil Jelicina pisanja u *Memoarima* književan, no čini se da Jelica tome nije ni težila. Njen naglasak je na iskrenom, toplom i otvorenom pisanju, a ono što njen rukopis čini posebnim jeste vrijednost njegovog sadržaja koji je u toj mjeri interesantan i intrigantan, da stvara gotovo hipnotizirajući efekat na čitatelja. Piše dijakronijski. Stil joj je jednostavan i pitak, a sama je smatrala da piše s lakoćom te svoje tekstove često nije prepravljala. Tekst je pisan na hrvatskom jeziku, latiničnim pismom, mada mjestimice koristi i druge jezike (njemački, francuski) i pisma (ćirilicu), što nekada može otežavati praćenje pripovijesti. Na momente, njeno pero je oštrije od mača i Bernadzikowska u pojedinim dijelovima *Memoara* ne štedi u kritikama kolegice i kolege iz svog mikrosvijeta školskih ustanova i književnih krugova iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Dakako, jedno od temeljnih pitanja jeste na koji način nam autobiografski i memoarski zapisi mogu biti korisni. Povjesničari su ranije iskazivali svoju skepsu prema ovakvoj vrsti vrela smatrajući ih ili posve

nekorisnim (kao npr. britanski povjesničar A. J. P. Taylor) ili pogodnim da se u izvjesnoj mjeri i uz dozu opreza ipak mogu koriatiti, dok su pojedni povjesničari upravo u autobiografijama i memoarima vidjeli mogućnost nekonvencionalnog pristupa izučavanju prošlosti (za što je sjajan primjer francuski povjesničar Georges DUBY). Lingvistički obrat i postmodernistički pogled na stvarnost i prošlost utjecali su na drugačije poimanje teksta ukazujući na to da svaki tekst ima svoja ograničenja te da je stoga svaki tekst podložan kritici. Navedeni pristup olakšao je i prihvatanje različitih vrela u istraživanjima povijesti te su, osobito u novije vrijeme, i autobiografije i memoari prepoznati kao značajni prozori u prošlost. Jasno, i oni imaju izvjesna ograničenja: autori ovakvih tekstova često mogu imati selektivno i revidirano sjećanje, mogu svjesno prešutjeti određena dešavanja iz svog života baš kao što mogu pretjerano naglasiti svoju ulogu u nekim procesima. Sve pobrojano vidljivo je i u Belovićinom rukopisu jer je dinamika odnosa s nekim ljudima, posebnom s Ljubojem DLUŠUŠEM, Vladinim savjetnikom za školstvo u Bosni i Hercegovini u austrougarskom periodu, a kojeg ona naziva Mentorom, ostala nedorečena. Iako je njihov odnos prikazan kao posve profesionalan, uz doze platonske ljubavi i naklonosti, stječe se dojam da je u stvarnosti ova veza bila dosta kompleksnija. Jelica prijepore s drugim kolegicama i kolegama često pravda njihovom ljuborom koju su gajili spram njena rada i uspjeha koje je postizala u spisateljskom svijetu. Također, uvijek naglašava moralnost kao njen krajnji ideal, čak i u trenucima kada priznaje da npr. koristi flertovanje kako bi iskoristila poziciju kod nekih značajnih ljudi koji su mogli odlučivati o njenoj sudbini.

Osim toga, njen tekst otvara čitav niz pitanja koja mogu privući pažnju istraživača. Budući da je prvi dio *Memoara* posvetila iscrpnom prikazu svoga školovanja, čitatelju se otvara svijet hrvatskih obrazovnih politika i strategija krajem 19. stoljeća, napose, uvjeta školovanja ženske djece, značajki školskih planova i programa, utjecaja vjerskih ustanova na ženske škole i sl. Također, ona vjerno prikazuje na koji način su se mlade učiteljice uklapale u društvo nakon završetka obrazovanja, šta je značilo napustiti rodni kraj radi posla u nekom udaljenom mjestu, na koji način su u društvu bile tretirane učiteljice te u kojoj mjeri su bile izjednačene sa svojim kolegama učiteljima u pravima i utjecaju na društvo. Budući da je nekoliko godina radila i u Bosni i Hercegovini, ne samo kao učiteljica nego i kao voditeljica Više djevojačke škole u Banjoj Luci, interesantno je pratiti na koji način ona oslikava jednu stranu vlast u maloj zemlji te kako ocjenjuje austrougarsku civilizatorsku misiju u oblasti koja je prvo bila okupirana (1878), a potom i anektirana (1908). Kao što je spomenuto, po dolasku u Bosnu, Jelica je vrlo brzo upoznala svog budućeg supruga – Janka Bernadzikowskog, koji je bio sudski činovnik. Preko njega, bio joj je poznat i taj dio austrougarske uprave te o njemu donosi vrlo negativne stavove. Također, otvoreno govori o borbi jedne napredne, školovane žene, kakva je i sama bila, za poziciju i status u jednom patrijarhalnom društvu. Preko njenih *Memoara* moguće je pratiti kako se uspostavlja vrlo kompleksna dinamika društvenih odnosa u Bosni na prijelomu 19. i 20. stoljeća. Istraživači kojima je posebno

interesantan Jelicin spisateljski opus mogu iz *Memoara* saznati šta se dešavalo „behind the scenes“ kod pisanja nekih njenih radova.

Iako smo svjesni ograničenja autobiografskog i memoarskog zapisa, ne smijemo zaboraviti ni njihovu važnost. Upravo ovakva vrela omogućavaju nam da se čuju glasovi i sa društvenih margina. Budući da je Belovićka ostavila iza sebe 50-ak knjiga i između 2.000 i 4.000 radova (tačan broj nije utvrđen), mnogima je teško zamisliti da je ona bila marginalizirana ličnost. No uvidom u njene *Memoare* postaje jasno da se ona tako osjećala. Ne smijemo zaboraviti da su autobiografska i memoarska djela dragocjena i zbog toga što donose atmosferu jednog vremena i svjedoče kompleksnoj stvarnosti koja je nekoć postojala. JA zapis je i osobni i društveni čin, to je spona između individualnog i kolektivnog sjećanja. Tragom kazanog, možemo zaključiti da su Memoari Jelice Belović Bernadzikowske nezaobilazni povijesni izvor u istraživanju hrvatske i bosanskohercegovačke povijesti na prijelomu 19. i 20. stoljeća.